

CAZ MÜZİĞİNDE DOĞAÇLAMA EĞİTİMİNE YÖNELİK METOTLARININ İNCELENMESİ

Öğr.Gör.Dr. M. Devrim Babacan
N.E.Ü. A.K.E.F. G.S.E.B. Müzik Öğretmenliği A.B.D.
B3-426 Meram KONYA
devrimbabacan@gmail.com

Özet

Bu araştırmada caz müziğine yeni başlamış veya yol katetmiş müzisyenlerin doğaçlama kabiliyetlerini geliştirmede faydalanabilecekleri kaynaklar incelenmiştir. Doğaçlama, caz müziğinin en önemli unsurudur denebilir. Müzisyen, bir caz eserinin icrası esnasında, eserin melodik yapısının haricinde eserden farklı olarak tamamen doğaçlama melodiler çalabilir. Bu performans, eserde bulunan (veya eklenen) akorlar çerçevesinde o an gerçekleştirilir. Doğaçlamanın tam olarak nasıl yapıldığını; notaların hangi kriterlere göre seçildiğini ve cümlelerin hangi düşünceye göre oluşturulduğunu teorik olarak anlatmak oldukça zordur. Bunun yerine önce, cümleme sanatının armoni ve temel teori ile olan ilişkini anlamak bir gerekliliktir. İncelenen metotlar, irticalen melodi üretmeyi bu çerçevede örneklerle anlatmışlardır.

Bu incelemede, The Art of Improvisation (B. Taylor), Improvisation Made Easier (F. Gambale), Improvising Jazz Piano (J. Mehegan), Pentatonic Scales of Jazz Improvisation (R. Ricker) kitapları incelenmiş, öğrenciyeye verdiği faydaları ve dezavantajları belirlenmiş ve müzisyenin teknik seviyesine göre sınıflandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Caz Müziği, Doğaçlama, Caz Teorisi, Teori Kitabı.

RESEARCH OF IMPROVISATION METHOD BOOKS FOR JAZZ MUSIC

Abstract

In this research, the resources have been studied for musicians who have started jazz music and wanted to improve their improvisation ability. It can be said that improvisation is maybe the most important part of jazz music. While playing music, the musician can play an entirely new improvised melody line independent from the main theme. This performance can be done based on the chords of the score. It's very hard to explain that how to improvise exactly, according to which rules we pick the notes and how to build musical sentences, in theoretically. Instead, as a first step it's a must that the relationship between the art of the phrasing and harmony and music theory must be understood. The books (The Art of Improvisation (B. Taylor), Improvisation Made Easier (F. Gambale), Improvising Jazz Piano (J. Mehegan), Pentatonic Scales of Jazz Improvisation (R. Ricker)) in this research include chapters and examples about how to create melodies in this manner.

Key Words: Jazz Music, Improvisation, Jazz Theory, Theory Book.

GİRİŞ

Caz müziğinin en önemli parçasıdır doğaçlama. Hemen tüm caz eserlerinde mutlaka doğaçlamaya yer verilir. Hatta orkestradaki hemen her çalgının sırayla doğaçlama yaptığı sıklıkla görülür. Doğaçlama müzisyenler arası sohbet esnasında dinleyiciyle iletişim kurma şekli de denebilir.

Bilindiği üzere doğaçlama, o an içinde irticalen yapılan bir tür üretme fiilidir. Bir caz müzisyeni eser içerisinde, çoğunlukla eserin armonik ve ritmik yapısına sadık kalarak önceden planlanmamış, tamamen yeni bir melodi hattı çalmaya başlar. Bu, caz müziğine özgürlük katan bir bölümdür.

Müzisyenin doğaçlaması, seslerden ve ses sürelerinden oluşsa da, kulağa son derece akıcı ve müzikal gelse de, içerdiği bileşenleri, kurallar silsilesi olarak listelemek mümkün değildir ve notaları hangi kriterlere göre bir araya

getirdiğini tek tek açıklamak tamamen sonuçsuz bir çaba olacaktır. Doğaçlamacının müzikal düşünceleri, tam olarak analiz edilemeyecek kadar karmaşık olabilir. Aşağıdaki kitaplar doğaçlamada kullanılan hemen her öğeyi teorik ve belli örneklerle açıklamaktadır. Yılları kapsayan müzik öğrenimi bir kaç sayfalık kitaba sığdıramayacağından öğrencinin belli bir müzik donanımına sahip olması beklenir. Bu sayede kitabın asıl amaçladığı neticeden çok uzak kalınmamış olur.

Amaç

Doğaçlamasının nasıl yapıldığını tam olarak açıklamak zordur. Yazarlar ve sanatçılar bunu mümkün olduğunca metot kitaplarla aktarmaya çalışmışlardır. Ülkemizde caz ve doğaçlama konusunda neredeyse kaynak yok diyebiliriz. Bu da kişiyi kaynağı internetten edinmeye sevk etmektedir. Müzisyenlerin yabancı kaynaklar arasında bulabilecekleri pek çok metot mevcuttur. Caz doğaçlamasıyla ilgili kitapların incelenmesi ve bu konuyla ilgilenmek isteyen kişilere kitapların içeriğine ilişkin bilgilendirme niteliğinde öneme sahiptir. Bu nedenle araştırma caz teorisi ve armonisiyle ilgilenen müzisyenler, müzik öğrencileri ve eğitimcilerin faydalanabilecekleri bir çalışma oluşturmak amacını taşımaktadır.

YÖNTEM

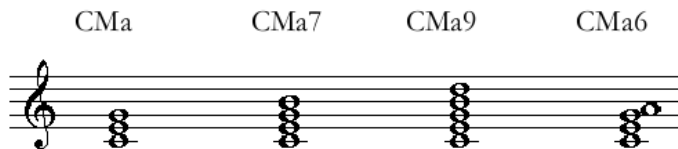
Araştırma tarama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma için kullanılacak metotların seçimi ulaşılabilir olan ve sadece doğaçlamayı hedef almış caz kaynakları incelenmiş, incelemeye değer veya doğaçlamayı sadece ufak bir bölüm olarak almış metotlar araştırma kapsamından çıkarılarak sadece doğaçlama içeriğiyle sınırlandırılmıştır. Metotlar konuları, anlatım ile açıklama yöntemleri, örnekleri, birbirilerinden ayıran özellikleri anlatılmış ve karşılaştırılmıştır.

BULGULAR

Aşağıda, dört kitap kendi başlıkları altında değerlendirilmiştir.

"The Art of Improvisation" (Bob Taylor, 2000), kitabı beş ayrı volümden oluşan, doğaçlama konusunu başlangıç, acemi, orta, güçlü (iyi) ve ileri olmak üzere beş ayrı seviyeye bölerek anlatan bir kitaptır. Kitap genelinde yazar tarafından okuyucuya oldukça fazla sözsel uyarı, tavsiye ve bilgi aktarılmış. Yazar, kişisel düşünce ve tecrübelerini paylaşmış denebilir. Yazar, giriş kısmında ileriki bölümlerin içeriğinden bahsederek doğaçlamasının yedi adet olmazsa-olmaz elemanına değinmiş; melodi, ritim, ifade, gelişim, akor yürüyüşleri, uygulama (performans) ve analiz. Ayrıca bu elemanların caz doğaçlamasının beş seviyesinin de temelini teşkil ettiğini ifade etmiş. Bu kısımda ayrıca caz ve doğaçlama çerçevesinde doğru olarak bilinen yanlışlara, bazı şehir efsanelerine, cazda sık sorulan ve merak edilen noktalara, yaratıcılık ve etüt çalışmalarına değinmiştir.

"Seviye-1 Başlangıç" bölümünde karmaşıktan ziyade basit ve temel çalışmalar üzerinde durulmuştur; Do tonalitesi üzerinde akor kurulumları, basit melodi ve bir kaç dizi çalışmaları bunlardan bazılarıdır. Bu bölümde yazar, tonaliteyi oluşturan I, III, V gibi dereceler dışında kalan yan dereceleri "renkli" nota olarak ifade etmiş, doğaçlama esnasında bunların nasıl etkili kullanılabileceği konusunda örnekler vermiştir. Konunun devamında ise ritmik yapılar, kuvvetli ve zayıf zaman kullanımı ve karmaşık ritmik cümleme, doğaçlamada ifade edebilme ve ifade araçları olan vurgu, motif ve cümle kavramları, Blues yapısı, dizisi ve akor yürüyüşleri, bir caz grubunda bilinmesi ve dikkat edilmesi gereken noktalar, çalınan solonun değerlendirilmesi ve vokal doğaçlamada ilk adımlar gibi konulara değinmiştir, ve bölüm etüt ödevleriyle son bulmaktadır.

Example 1.5 - C Major chord types (arpeggios)

Şekil 1: Do Tonalitesinde Akor Kurulumu; Büyük 7'li, Büyük 9'lu Ve 6'lı Akorları (Taylor, 2000: 23)

1 2 3 4 5 6 b7 8

1 2 3 4 5 6 b7 8

Example 1.11 - C Mixolydian scale (b7) Example 1.11a - A Mixolydian scale (b7)

Şekil 2: Mixolydian Dizisi İçin Do ve La Sesleri Üzerinden Örnekler (Taylor, 2000: 25)

Color tones for a C Major scale are shown below (bold-underlined):

1 2 3 4 5 6 7 8

C **D** E **F** G **A** **B** C

The color tones for a C dominant (Mixolydian) scale are:

1 2 3 4 5 6 7 8

C **D** E **F** G **A** **Bb** C

The color tones for a C minor (Dorian) scale are:

1 2 3 4 5 6 7 8

C **D** Eb **F** G **A** **Bb** C

Şekil 3: Dizinin Ana Dereceleri Dışındaki Seslerin "Renkli" Olarak Aktarılması (Taylor, 2000: 29)

1 2 3 1 5 4 3 5 1

Example 1.21 - Melody: resting tones emphasized - not colorful

2 3 6 5 #4 6 2 1 7

Example 1.21a - Melody: color tones emphasized - more colorful

Şekil 4: Daha Fazla "Renkli" Nota Kullanımına Örnekler (Taylor, 2000: 30)

1 b3 4 #4 5 b7 8

1 b3 4 #4 5 b7 8

Example 1.47 - C blues scale

Example 1.47a - F blues scale

Şekil 5: Blues Dizisine Do ve Fa Sesleri Üzerinden Örnekler (Taylor, 2000: 53)

"Seviye-2 Acemi" bölümünde Swing anlayışı ve caz eserlerinde sıkça kullanılan akor yürüyüşleri, ilginç ritimler gibi -yazara göre- "melodik cümle üretmenin güzellikleri"yle ilgili konular yer almaktadır. Yeni modal ve tonal diziler, aralıklar, Swing icrasında sekizlik ve noktalı sekizlikler, içiçe geçmiş zamanlar (ritmik ilüzyonlar), melodi geliştirme, konser planlaması ve yazılı solonun analizi gibi konular bu bölümün içeriğini oluşturmaktadır.

Example 2.26a - Dividing eighth-notes and eighth-rests into triplets

Şekil 6: Swing ve Üçleme Çalımı (Taylor, 2000: 101)

Example 2.37 - 3/4 melody with 4/4 rhythms

Şekil 7: Farklı Zaman Yapılarına Sahip Ölçü Yapısı ve Melodiler (Taylor, 2000: 111)

"Seviye-3 Orta" bölümünde doğaçlamaların daha geliştirilmesi ve renklenmesi için armonik olmayan tonlar, melodik ilişkiler, Fusion ve Latin stiller, melodik kalıplar, ritmik değişiklikler, dominant alterasyonlar, standart caz ezgilerinin icrası, solo analizleri ve vokal doğaç çalışmaları gibi konular işlenmiştir.

Example F - Weak melody; gap from C to F#

Example G - Better melody, using melodic resolution

Şekil 8: Müzikal Cümle Kuruluşuna Bir Örnek (Taylor, 2000: 156)

....

Repetition 1   Repetition 2   Repetition 3

Example 4.26 - Changing pitches in riff repetitions; expanded intervals
Şekil 11: Kalıp (Riff) Örnekleri (Taylor, 2000: 251)

"Seviye-5 Gelişmiş" bölümünde uzunca yer verilen konulardan biri de "dış" ya da "harici çalışma" olarak ifade edilebilecek "Outside Playing" anlayışınıdır. Doğaçlamacının zaman zaman (ifade gereği) kasten ton veya ritim dışına çıkarak elde ettiği renkler üzerinde genişçe durulmuştur. Yine uzun iki kısım şeklinde "Outside" çalışma benzer şekilde sololarda ritmik özgürlük üzerine anlatımlara ve örneklere yer verilmiştir, ve son olarak serbest doğaçlama konuyla kitap sonlandırılmıştır.

Example 5.3 - From C (inside) to F# (outside)

Example 5.3a - From C (inside) to F# (outside) to B(outside)
Şekil 12: Ton Dışı Çalış Örnekleri (Taylor, 2000: 300)

Example 5.17 - Melody with slower-to-faster rhythms

Example 5.18 - Melody with faster-to-slower rhythms
Şekil 13: Ritmik Özgürlük (Taylor, 2000: 311)

"**Improvising Made Easier**" (Frank Gambale, 1997) kitabındaki tamamen farklı bir yöntem kullanılmıştır. Doğaçlamacının en temel öğelerinden biri soloda kullanılacak dizilerdir. Gambale, kitabının her bölümünde bir modal diziyi anlatmış, diziyi ilgili akorları da klavye üzerinde göstererek örneklemiştir. Kitabın bölümlerinde önce ilgili dizinin teorik açıklaması yapılmış, daha sonra gitar klavyesi üzerindeki olası farklı dizilimleri gösterilmiştir. Yine aynı diziyi ilişkin çeşitli örnek "licks" (cümleler) ile konuya son verilmiştir. Bu anlatım tarzıyla sırası ile Mixolydian, Lydian, Dorian, Ionian, Locrian, Phrygian, Aeolian, Lydian b7, Super Locrian mod'ları, yarım-

Example 12

Example 12 is a musical score for guitar. It features a melodic line in E Lydian mode (F# major with a natural E) in the key signature of E Lydian. The score includes a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a time signature of 4/4. The melodic line is written in a single staff with a key signature of one sharp. Below the staff, there are two lines of tablature: the top line is for the fretboard (14-16-14-12-14-12-11-9-7-9-9-7-6-7-6-4-6-5-4-2-4-2) and the bottom line is for the string (T, A, B). The score is marked with 'F#E' and 'loco'. A circular logo in the top right corner indicates 'CD 1 12 TRACK'. A note below the score states '* Key signature denotes E Lydian'.

Şekil 17: Diziye Ait Örnek Cümleler – “Licks” (Gambale, 1997: 17)

"Improvising Jazz Piano" (John Mehegan, 2001) kitabı 22 bölümden oluşmaktadır. Yazar, ilk 8 bölümde temel sayılabilecek olan akor kurulumları, aralıklar, caz akorlarının yapısı, 7li akorlar, alete edilmiş triadlar, altere edilmiş 7li akorlar ve akorların çevrimi gibi konulara değinmiştir. Devamındaki 9-14 no'lu bölümlerde cazın güçlü karakteristik özelliklerinden biri olan ritim konusu anlatılmış, 1900'lü yılların Ragtime'i, Swing'i, 40'lı yılların Bebop'u, 55'lerden itibaren erken çağdaş cazı, ve 65'lerden günümüze uzanan çağdaş caz türlerinin çalım özellikleri hakkında bilgi verilmiş ve birer eserle örneklendirilmiştir. 15'inci bölümde doğaçlama hattı adı altında doğaçlamadan bahsetse de çok açıklayıcı olmayan özet bir anlayışla geçilerek üzerinde fazla durulmamıştır. 20'inci bölüme kadar modal ve tonal diziler ve akorları hakkında örnekler verilmiştir. Son olarak 20 ilâ 22'nci bölümlerde ise çağdaş caz piyano icrasında akorların nasıl seslendirildiği konusunda örnekler sunulmuştur.

Fig. 1 Key of C

Fig. 1 shows the diatonic chord sequence in the key of C. The chords are labeled I, II, III, IV, V, VI, VII, and I, corresponding to the notes C, D, E, F, G, A, B, and C.

Fig. 2 Key of G

Fig. 2 shows the diatonic chord sequence in the key of G. The chords are labeled I, II, III, IV, V, VI, VII, and I, corresponding to the notes G, A, B, C, D, E, F#, and G.

Şekil 18: Diyatonic Akor Sıralaması (Mehegan, 2001: 6)

Fig. 14.

Fig. 14 shows three triads: M3 (Major 3rd), m3 (minor 3rd), and +3 (augmented 3rd).

Fig. 18

Fig. 18 shows four triads: C+ (augmented), CM (major), Cm (minor), and Co (diminished).

Fig. 1

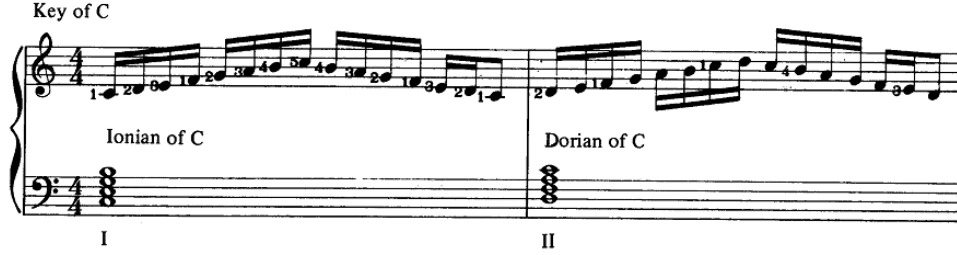
Fig. 1 shows a sequence of triads: M2, m2, +2, M3, m3, +3, M6, m6, +6, M7, m7, +7.

Şekil 19: Aralık Bilgisi ve Triad Kurulumları (Mehegan, 2001: 7-12)

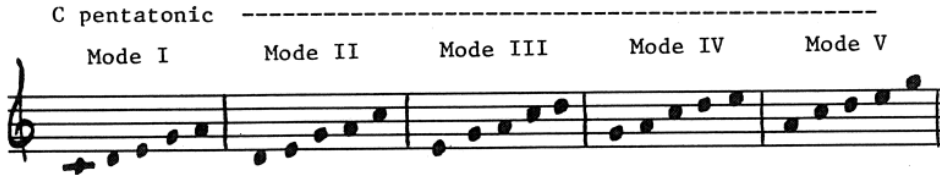
Şekil 20: Ragtime/Stride Çalış Örneği (Mehegan, 2001: 39)

Şekil 21: Modal Dizi Örnekleri (Mehegan, 2001: 63)

"Pentatonic Scales For Jazz Improvisation" (Ramon Ricker, 1976) adlı bu eski kitapta yazar, doğaçlamacıların sololarında sıklıkla başvurdukları, Blues'un yapı taşı olan pentatonik dizileri a'dan z'ye incelemiştir. Pentatonik dizinin yapısı ve türleri, altere edilmiş pentatonik diziler, çeşitli akor tipleri üzerine uygulanışı, akor yürüyüşleri üzerine uygulanışı konularında detaylı anlatım ve örnekler verilmiştir. 5'inci bölümde doğaçlanmış sololardan bahsedilmiştir. J.Farrel, W.Shorter, C.Corea gibi ünlü müzisyenlerin yaptıkları doğaçlamalar analiz edilmiş ve okurun incelemesine sunulmuştur. Son bölümde de çok sayıda pentatonik dizisinin uygulamaları ile ilgili egzersiz ve alıştırmaya ödevine yer verilmiştir.

Example 2

Şekil 22: Do Pentatonik ve Çevirimleri (Ricker, 1976: 2)

Example 12

Şekil 23: Do Tonalitesinde Pentatonik Solo Örneği (Ricker, 1976: 20)

EXERCISES ON II - V - I*

The image displays eight musical exercises, numbered 1 through 8, arranged vertically. Each exercise is written on a single staff in 4/4 time. Above each staff, the chords Dm7, G7, and CΔ7 are indicated. The exercises show various melodic patterns and rhythms, including eighth and sixteenth notes, and rests. The exercises are designed to be transposed to all keys.

* TRANPOSE THESE EXERCISES TO ALL KEYS.

Şekil 24: II-V-I Kadansında Pentatonik Çalışmalar (Ricker, 1976: 68)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Doğaçlama çalışmak için belli bir donanım birikimi gerekmektedir. Yukarıdaki hiç bir kitap konuyu "müzik nedir?"den veya notaları ve sürelerini tanıtacak kadar başlangıç seviyesinden almamıştır. İlk bir kaç bölümde akor kurulumlarından bahsetse de bu kitaplar için öğrencinin belli bir teorik bilgisinin olması gereklidir.

Doğaçlamanın nasıl yapıldığına dair net bir tarif yoktur. Müzisyen, solo çalarken tamamen müzik öğelerini kullanır. Bu öğeleri öğrenmiş olmak doğaçlamanın nasıl yapılacağını çözmüş olmak anlamına gelmediği için, bu kitaplarda da görüldüğü üzere her yazar bu konuyu biri biriyle neredeyse alakasız ve farklı açılardan ele almışlardır.

Taylor kitabını seviyelere bölerek, konuları o seviyeye uygun bir yoğunlukta anlatmıştır. Kitapta öğüt, nasihat ve tecrübe ifadelerinin fazlalığı göze çarpmaktadır. Genel olarak oldukça fazla detay içermektedir. Melodi geliştirmede ve cümlelerin renklendirilmesinde kullanılan yaklaşımlar ve yöntemler, incelenen diğer kitaplara göre oldukça farklı olarak göze çarpmaktadır. Bu sebeple, kitabı çalışan bir müzisyenin doğaçlama konusunda birikimi olsa da fazlasıyla faydalanabileceği bir kaynak niteliğinde olduğu söylenebilir. Gambale, kitabında doğaçlama

için dizilerin ve modların iyi bilinmesi gerekliliği noktasını öne çıkararak kitabında tek tip bir yöntem izlemiştir. Her bölümde bir modal dizi tanıtarak gitar klavyesi üzerinde örneklendirmiş ve örnek kalıp cümleleri vermiştir. “Licks” denilen, hazır cümleler olarak ifade edilebilecek örnekler vererek, bunların çalışılan mod içerisinde nasıl kullanılabileceğini göstermiştir. Sadece elektrik gitara yönelik olmasından dolayı her müzisyenin faydalanamayacağı bir kaynak olarak düşünülebilir. Mehegan, “Piyanoda Caz Doğaçlaması” adlı kitabında başlangıç seviyesine en fazla yer veren yazar olmuştur. Akor kurulumları ve aralık konusuna fazlaca yer verildiği görülmektedir. Orta bölümlerde yer alan stil çalışmaları, bu kitabı diğerlerinden ayıran özellik olmuştur. Cazın her dönemine ait çalış stilleri (ki stilin ritmik özelliğini de belirleyen bir tarzdır) ifade edilmiş ve örnek bir eser verilmiştir. Devamındaki doğaçlama ve dizilerle ilgili bölümlerde işlenen konuların temel/giriş seviyesinde bulunması, buna ek olarak anlatım yetersizliği ve örneklerin açıklayıcı olmaması sebebiyle kitabın genel olarak doğaçlama anlamında (diğer kitaplara göre) öğrenciye fazla bir kazanım sağlamayacağı görüşü hâkim olabilir. Son kitapta Ricker ise doğaçlama konusunu tüm yönleriyle ele almaktansa özellikle pentatonik dizide yapılabileceklerle ilgilenmiş, sadece Blues dizisi üzerinde durmuştur. Bu sebeple gerek piyanoda gerekse gitarda Blues ile ilgilenen öğrenciler için faydalı bir kaynak olarak görülebilir.

Doğaçlama konusuna eğilmiş hemen her müzisyen, dinlemenin ve taklit etmenin ne kadar önemli olduğunu bilir. Fakat konunun teorik açıdan kağıt üzerinde çalışılması, görsel olarak incelenmesi ve örneklerin klavye üzerinde uygulanması bir gerekliliktir. Doğaçlama için belli bir donanımı bulunan müzisyen için bu kitaplar değerli bir kaynak niteliğindedir; özellikle Bob Taylor’ın “Doğaçlama Sanatı” kitabı cümleme düşüncesine sağladığı katkılardan ötürü çalışılması gereken bir kaynak olarak görülebilir.

Not: Bu çalışma 07-09 Kasım 2013 tarihlerinde Antalya’da 22 Ülkenin katılımıyla düzenlenen “2nd World Conference on Educational and Instructional Studies- WCEIS’ ”de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Taylor, B., (2000), *The Art of Improvisation*, USA: Taylor-James Publications.

Gambale, F., (1997), *Improvisation Made Easier*, USA: Warner Bros. Publications.

Mehegan, J., (2001), *Improvising Jazz Piano*, USA: Music Sales America.

Ricker, R., (1976), *Pentatonic Scales for Jazz Improvisation*, USA: Studio 224.

Say, A. (2005), *Müzik Ansiklopedisi* (1.Basım), Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.